

## ЕЗИКОВИТЕ НАГЛАСИ НА УЧЕЩИТЕ И НА ЗАВЪРШИЛИТЕ ОБРАЗОВАНИЕТО СИ КЪМ СТИЛИСТИЧНО МАРКИРАНАТА ЛЕКSIKA

*Стефанка Фетваджиева-Абазова (София, България)*

---

В последните години сме свидетели на промени в социо-културната ситуация, които са свързани и с промени на езиковите средства, типични за различни сфери на общуване, както и с промени в отношението на представителите на различните поколения към стилистично маркираната лексика. Това ни подтикна да изберем за обект на изследване нагласите на ученици и студенти – от една страна, и на завършилите образованието си – от друга, към жаргонизми, вулгаризми от жаргонен тип, груби вулгаризми (псувни) и в контраст – към професионалната лексика.

Предварителната хипотеза, която проверяваме, е, че учещите и хората, завършили образованието си, имат различни нагласи както към употребата на жаргонизми, вулгаризми и професионална лексика, така и към хората, чиято реч се характеризира с думи и изрази, принадлежащи към тези лексикални пластове.

В анкетното проучване, което проведохме, за да проверим хипотезата си, подбрахме четири кратки изказвания<sup>1</sup>, всяко от които съдържа стилистично неутрална лексика плюс думи и изрази, принадлежащи към един от лексикалните феномени, които са обект на интересуващата ни нагласа. Изказванията, чиято уместност и чиито автори трябваше да бъдат оценени, бяха:

Изказване, съдържащо жаргонизми: *Ааа, съвсем изпуших вече. Ние оставихме всички мангизи да минават през банката на тоя капут и сега разбрахме, че това са едни гадове, които ни изгързляха.*

---

<sup>1</sup> Тук и нататък говорим за изказвания, а не за текстове, доколкото изказванията могат да бъдат и писмени, и устни, а текстовете са само писмени. Авторът на изказването ще бъде назоваван и с термина „говорещ“. Отчитаме, че е възможно оценките да са повлияни от това, че анкетираните четат изказванията, а не ги слушат. Дали има такова влияние и какво е то, предстои да бъде проверено в друго изследване.

Изказване с вулгаризми от жаргонен тип: *Снощи си залях лаптопа с ром и кола... Успях да реагирам навреме... обаче тая сутрин, като реших да го пробвам... цялата клавиатура лепнеше и едно от копчетата се ебаваше с мен. Реших да го разглобя и да видя дали мога да го изчистя. Изчистих го и т.н., обаче шибаната клавиатура май се е преобала.*

Изказване с груби вулгаризми: *Всички ли сме роби само на един дебел, грозен, да му еба пътката майна... Всички ли сте роби на такъв изрод, нямате ли смелост...*

Изказване с професионална лексика: *Тази практика е популярна между фирми, при които договориеният срок за плащане е отложен примерно с 50 дена, а в случаите, когато доставчикът си иска по-рано парите, клиентът му дисконтира част от сумата заради нарушените срокове... мога да ти препоръчам за справка и доразясняване да се обърнеш към т.нар. отдели „Контрол по плащанията“.*

Анкетираните бяха помолени първо да определят в каква степен всяко от изказванията е уместно във всяка от следните ситуации: интервю по телевизията, разговор с приятели, разговор в семейството, разговор с непознати в автобуса, разговор с колеги, във фейсбук или друга социална мрежа, в интернет форум и в собствен блог. След това трябваше да оценят в каква степен авторът на изказването притежава качествата *образован, интелигентен, възпитан, с високо обществено положение и симпатичен*. За оценките беше използвана петстепенна скала.

Анкетата беше проведена сред ученици в 12. клас, студенти, учители, преподаватели, медицински сестри, лекари, пенсионери и др. в София, Пловдив, Варна, Смолян, Благоевград, Шумен, Видин и Елена. Участниците са общо 663 души на възраст от 18 до 68 години. Взеха участие хора с по-ниско от средно (69 души), със средно (404 души) и с висше (190 души) образование. При проведените анализи най-ясни разграничения в нагласите към изследваните явления проличаха не по признака образование, нито по признака професия. Затова създадохме нова променлива със значения 1 – „Учещ“ и 2 – „Завършил образованието си“, като във втората група бяха включени както хора със средно, така и с висше образование, както работещи, така и пенсионери. Разграничението между двете групи

не съвпада с никакво възможно разграничение по възраст, тъй като в групата на учещите има и хора на възраст над 35 години, а в групата на завършилите образованието си има голям брой хора между 20 и 30 години. Анкетата не е национално представителна, но резултатите са статистически значими и са валидни за изследваните групи.

### **Нагласи към жаргонизмите**

Между средните оценки на учещите и на завършилите по признака уместност на употребата на жаргонизми има статистически значима разлика на равнище  $p < 0,001$  със среден ефект ( $\eta^2 = 0,09$ ). За отделните ситуации статистически значима разлика (на равнище  $p < 0,01$ ) между оценките на двете групи има за ситуациите на разговор с колеги и при писане в собствен блог. На ниво на статистическа значимост  $p < 0,05$  се различават оценките за уместността на изказването, съдържащо жаргонизми, също за ситуациите на общуване с приятели, в интервю по телевизията, във фейсбук или друга социална мрежа и в интернет форум.

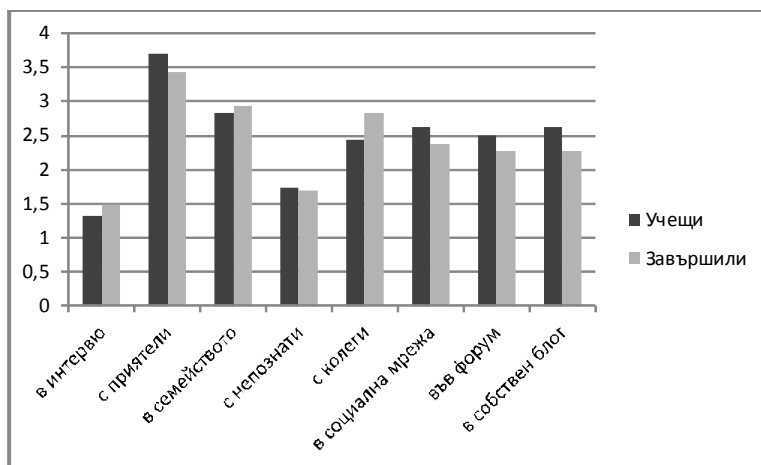
За две от предложените ситуации учещите дават по-ниска средна оценка за уместността на изказването в сравнение със завършилите: в интервю по телевизията и при общуване с колеги. В групата на учещите уместността на жаргона в интервю по телевизията е оценена със средна оценка 1,33, а в групата на завършилите – с 1,49. Много вероятна причина за по-ниската оценка, която дават учещите, е обучението по български език и езикова култура, което не само обръща внимание на различните комуникативни ситуации и на езиковите средства, които са подходящи за съответната ситуация, но и акцентира на неуместността на думи от ниските стилистични пластове при публично общуване.

При общуване с колеги употребата на жаргонизми е по-неуместна според учещите (средна стойност 2,44), отколкото е според завършилите образованието си (средна стойност 2,83). Тази разлика най-вероятно се дължи на различното възприемане на понятието „колеги“ при двете групи. За завършилите образованието си, голяма част от които и работят, колегиалните отношения са по-познати и общуването с колегите се възприема в по-голяма степен като неформално. За учещите, изглежда, понятието е по-„стряскащо“, то звучи по-формално в сравнение със „съученици“ и „студенти“ и затова

ситуацията, описана като общуване с колеги, се възприема като по-задължаваща.

Употребата на жаргонизми в собствен блог се оценява като по-приемлива от учещите (средна оценка 2,62), отколкото от завършилите (2,27). По същия начин като по-допустими се оценяват жаргонизмите във фейсбук или друга социална мрежа (средна оценка за уместност 2,63 на учещите срещу 2,38 на завършилите), както и в интернет форумите (средна оценка 2,50 от учещите срещу 2,28 от завършилите). От тези данни се вижда, че е налице тенденция учещите да оценяват като по-допустими жаргонизмите във всички ситуации на интернет общуване. За тях писменият характер на общуването в интернет се оказва по-малко релевантен, отколкото за завършилите. Вероятно това е свързано с отношението към интернет най-вече като място за общуване с близки по интереси хора.

Оценката на двете групи за уместността на жаргонизмите в различните ситуации може да се види на графика 1.



**Графика 1. Оценка за уместност на жаргонизмите по ситуации**

Учещите и завършилите образованието си оценяват различно не само уместността на жаргонизмите, но и хората, които ги използват. Разликата между оценките на двете групи е статистически значима ( $p < 0,001$ ) с малък ефект ( $\eta^2 = 0,02$ ).

Към хората, употребяващи жаргонизми, учещите са по-нетолерантни и ги възприемат по-негативно. Доколкото учещите оценяват като по-малко неприемлива употребата на жаргонизми в повечето ситуации, а и жаргонът се среща предимно в речта на учещите, бихме могли да очакваме хората, които употребяват жаргонизми, да бъдат по-високо оценени тъкмо от тази група. Данните обаче показват друго. Учещите дават по-ниска средна оценка за положителни качества на говорещия (2,23), тоест според тях той е по-неприятен, отколкото е според групата на завършилите образованието си, които оценяват говорещия по-високо (2,53). За тези данни са възможни различни обяснения, но кое от тях е валидно, не може да се каже само на базата на това изследване. Възможно е под въздействието на обучението по български език (т.е. на когнитивния компонент на атигюдата), учещите да не одобряват своето речево поведение и да го оценяват негативно. Друго възможно обяснение на по-ниската средна оценка на учещите за говорещия, е в случая да дават социално по-приемливи според тях отговори. Съвсем възможно е и наистина да имат негативна нагласа към хората, които употребяват жаргонизми. Както подчертават изследователите на езиковите нагласи (напр. Гарет 2010: 6, Алексова 2013: 44), в социалната психология на езика е утвърдено схващането, че връзката между нагласите към дадено езиково явление и собствената речева практика не е пряка и еднозначна.

### **Нагласи към вулгаризми от жаргонен тип**

Оценката за степента на уместност/неуместност на изказването, съдържащо вулгаризми от жаргонен тип, също зависи от това дали анкетираният е учещ (ученик или студент), или е завършил образованието си (независимо от неговата степен). Разликите между отговорите на двете групи са статистически значими на равнище  $p < 0,001$  със среден ефект ( $\eta^2 = 0,10$ ).

Що се отнася до оценките за уместност на изказването в различните комуникативни ситуации, статистически значими разлики между оценките на учещите и оценките на завършилите има при разговор с приятели и при писане в собствен блог, а на равнище на значимост  $p < 0,01$  – и при общуване във фейсбук или друга социална мрежа. И за трите ситуации учещите смятат, че този тип вулгаризми

са по-уместни, а завършилите – че са по-малко уместни. По-високата оценка за уместност на вулгаризмите в ситуация на разговор с приятели, която дават учещите (3,89 – което е много близо до 4, чието значение е „по-скоро уместно” в сравнение с оценката 3,39 на завършилите, която е по-близо до средата на скалата), говори за по-скоро положително отношение на учещите към употребата на този тип думи в неформална ситуация. Това кореспондира и с интуитивните ни наблюдения за по-високата честота на вулгаризмите от жаргонен тип в речта на учещите.

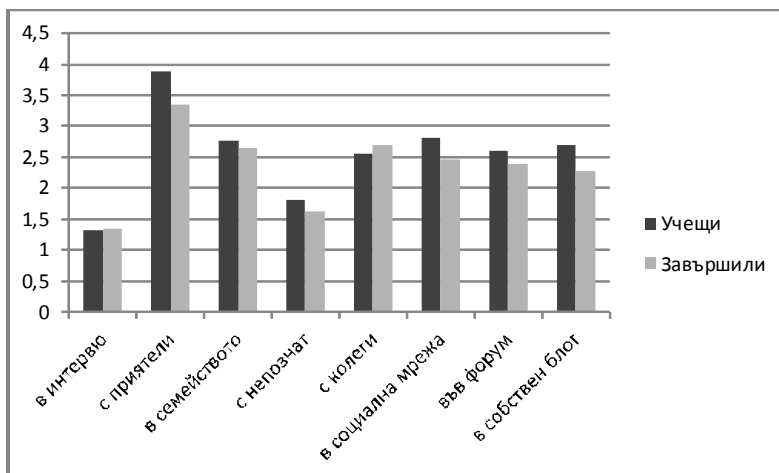
По-високите оценки за уместност, които вулгаризмите получават в групата на учещите за ситуацията на общуване във фейсбук или друга социална мрежа (2,81 при учещите срещу 2,46 при завършилите) и за писането в собствен блог (2,70 при учещите срещу 2,28 при завършилите), може да се свържат с това, че в сравнение със завършилите учещите възприемат тези ситуации като по-неформални. Затова, въпреки че и във фейсбук, и в собствения си блог човек пише, учещите са на мнение, че в тези ситуации по-свободното речево поведение е по-приемливо.

Въпреки че не са статистически значими, разликите между оценките на учещите и на завършилите за степента на уместност на вулгаризмите по отношение на другите ситуации са в същата посока – учещите дават по-високи средни оценки за уместността на изказването.

Единствената ситуация, при която завършилите образованието си дават малко по-висока оценка за уместността на изказването в сравнение с учещите, е при разговор с колеги (разликата не е статистически значима). Подобно явление се наблюдава и при оценката за уместност на жаргонизмите, при която има статистически значима разлика между оценката на учещите и оценката на завършилите, като учещите дават по-ниска оценка на уместността на изказването, отколкото завършилите. И тук разликата вероятно се дължи на различните конотации, които думата „колега” има за учещите и за завършилите.

Тези данни, както и средно претеглената оценка за изказването, която е по-висока при учещите (2,56), отколкото при завършилите (2,35), говорят за различните нагласи на двете групи. При общо негативен атиюд към вулгаризмите от жаргонен тип учещите са по-

толерантни към тяхната употреба в сравнение със завършилите. Разликите между оценките на двете групи могат да се видят на графика 2.



**Графика 2. Оценка за уместност на вулгаризми от жаргонен тип по ситуации**

Що се отнася до оценката за говорещия, в чиято реч се срещат вулгаризми от жаргонен тип, и при двете групи тя е под средата на скалата, като и тук, както и при оценката за говорещия с жаргонизми, учещите дават по-ниска средна оценка за качествата на говорещия (2,44), отколкото завършилите образованието си (2,62).

### **Нагласи към груби вулгаризми**

Върху оценката за уместност/неуместност на изказването, което съдържа псувня и груби вулгаризми, влияние оказва това дали анкетираният е учещ, или е завършил образованието си. Разликата между оценките на двете групи е статистически значима на равнище  $p < 0,001$  със среден ефект ( $z^2 = 0,07$ ).

Що се отнася до отделните комуникативни ситуации, с ниво на статистическа значимост  $p < 0,01$  е разликата между оценките на учещите и на завършилите за уместността на изказването в три комуникативни ситуации: при разговор с приятели, във фейсбук или друга социална мрежа и в собствен блог. И за трите комуникативни

ситуации в сравнение със завършилите образованието си учещите дават по-висока оценка за уместност на изказването, съдържащо груби вулгаризми.

Средната оценка за уместност на изказването при общуване с приятели при учещите е 3,00, което е и средата на скалата, тоест според тях употребата на псувни пред приятели е колкото уместна, толкова неуместна. Завършилите образованието си смятат изказването за по-скоро неуместно и при разговор с приятели и в тази група средната оценка е по-ниска (2,65). Разликата между стойностите на оценките не е много голяма, но е статистически значима (на ниво  $p < 0,001$ ) и говори, че според учещите пред приятели човек може и да псува, без това да е крайно осъдително.

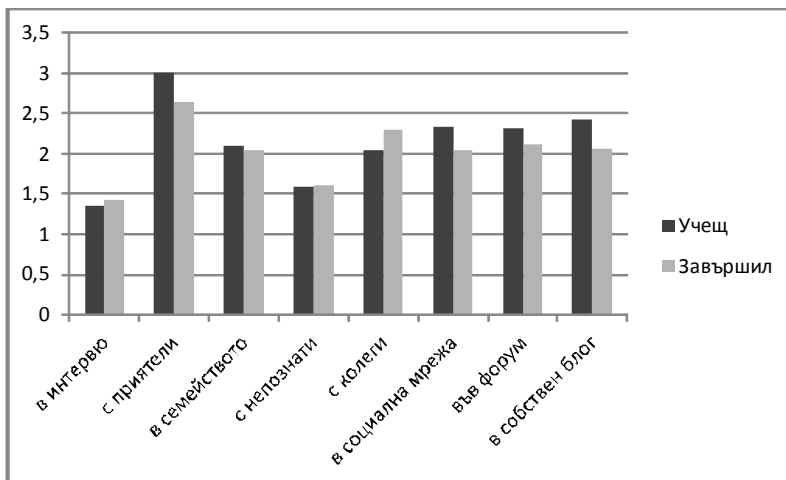
Прави впечатление също така, че учещите в по-голяма степен от завършилите смятат за уместна употребата на този вид вулгаризми във фейсбук или друга социална мрежа, както и в собствен блог. Изглежда, за учещите в по-голяма степен, отколкото за завършилите, писменият характер на общуването в двете интернет ситуации е ако не ирелевантен, то поне по-малко значим. Затова оценката на учещите за уместност на вулгаризмите във фейсбук се доближава до оценката им за уместност на вулгаризмите при общуване в приятелска среда. Също така изглежда, че на поддържането на собствен блог тази група гледа не толкова като на ситуация на публично общуване, колкото като място за изява на собствено мнение, при което е по-малка необходимостта да се спазват строги норми на езиково приличие.

На ниско ниво на статистическа значимост ( $p < 0,05$ ) има разлика между оценката на двете групи за уместността на грубите вулгаризми в ситуацията на разговор с колеги. Това е ситуацията, в която според завършилите употребата на разглеждания тип вулгаризми е малко по-уместна, отколкото е според учещите. По същия начин двете групи дават различни оценки за уместността на изказването при разговор с колеги и когато се оценява уместността на изказванията, съдържащи жаргонизми и по-слаби вулгаризми. Това се дължи на различното значение, което двете групи влагат в понятието „колеги”.

Цялостната оценка за изказването е приблизително една и съща при учещите и при завършилите, т.е. няма статистически значима разлика между средно претеглените оценки на изказването, които



дават двете групи. Това се дължи на разнопосочното действие на фактора учещ/завършил. Както видяхме, учещите оценяват изказването по-високо в ситуациите на общуване с приятели, в социална мрежа и в собствен блог и го оценяват по-ниско за ситуацията на общуване с колеги.



**Графика 3. Оценка за уместност на груби вулгаризми по ситуации**

Към хората, които използват псувни и груби вулгаризми в речта си, и учещите, и завършилите образованието си изразяват силно негативна нагласа, като ги оценяват като неинтелигентни, необразовани, невъзпитани и несимпатични. Средно претеглената оценка за говорещия, дадена от учещите, е 1,96, а от завършилите – 2,06. Разликата между двете оценки не е статистически значима.

### **Нагласи към професионализми**

Факторът *учещ/завършил* оказва статистически значимо влияние върху оценките на анкетираните за уместността на изказването на равнище  $p < 0,001$  със среден ефект ( $\eta^2 = 0,10$ ). Употребата на професионализми във всички ситуации е оценена по-високо от учещите, отколкото от завършилите образованието си. Умението човек да си служи с термини е все още в процес на овладяване от учещите, то е по-престижно за тях и затова употребата на професионализми

във всяка ситуация се радва на по-висока оценка в групата на учещите.

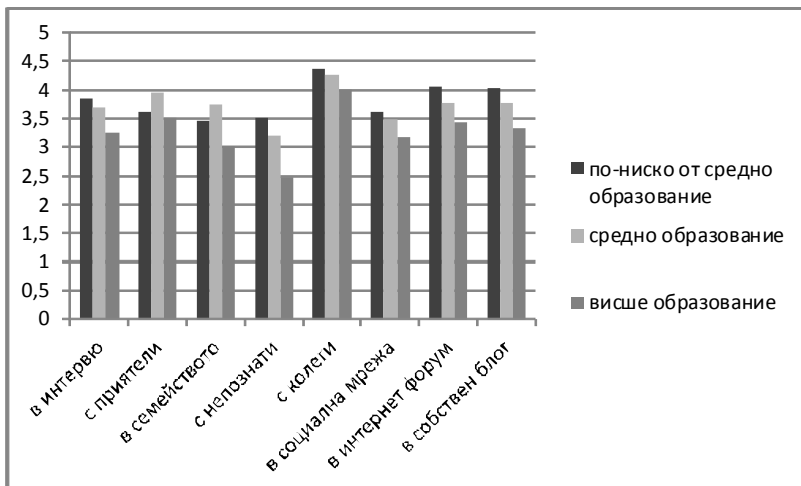
Факторът *образование* също оказва статистически значимо влияние върху оценката за уместност на професионализмите – и като цяло, и за отделните комуникативни ситуации. Прави впечатление, че за всички ситуации на общуване най-ниски са оценките за уместност на изказването, дадени от анкетираните висшисти. Ако сравним оценките на анкетираните, завършили средното си образование, с оценките на анкетираните с по-ниско от средно образование, ще видим, че употребата на професионална лексика се оценява по-високо от хората със средно образование само за ситуацията на разговор с приятели (средна оценка от хората със средно образование 3,95 срещу 3,62 от хората с по-ниско образование) и на общуване в семейството (средна оценка 3,74 от хората със средно образование срещу 3,45 от хората с по-ниско образование). И двете ситуации се характеризират с близки отношения между комуникаторите и с устен характер на общуването, което не е тематично ограничено – и въщи, и сред приятелите си човек може да говори на всякакви теми, включително професионални. Във всички останали ситуации изказването се преценява като по-уместно от хората с по-ниско от средно образование. Изглежда, според нашите анкетиранци употребата на професионална лексика и по-усложненият изказ придават по-голяма убедителност на изказването и по-голяма тежест на говорещия.

Проверката за наличие на корелация между степента на образование и оценката за уместност на изказването показва, че такава корелация има и тя е отрицателна<sup>2</sup>. Корелацията е значима на равнище  $p < 0,001$  за всички ситуации с изключение на ситуацията на общуване във фейсбук или друга социална мрежа и на разговор с приятели ( $p < 0,05$ ). Макар корелационният коефициент Spearman's  $\rho$  да не е много висок ( $-0,14$  до  $-0,26$ ), той е показателен за това, че с нарастването на степента на образование намалява оценката за уместност на професионализмите в речта. Тази закономерност може да бъде обяснена с това, че висшистите владеят терминологичния апарат на своята област, могат да си служат с него, когато говорят, и затова

---

<sup>2</sup> Отрицателна корелация е корелация, при която с нарастването на стойностите на едната променлива се намаляват стойностите на другата.

преценяват уместността на професионализмите според параметрите на конкретната ситуация. За хората със средно и под средно образование по-усложненият изказ е по-престижен, но те още не са го овладели и затова оценката им е по-малко съобразена със ситуацията.



**Графика 4. Оценка за уместност на професионализми по ситуации**

Оценката за говорещия с професионализми показва същата закономерност, както оценката за уместност на изказването. Говорещият е по-високо оценен от учещите (4,32), отколкото от завършилите (3,96), като разликата е статистически значима на равнище  $p < 0,001$  с малък ефект ( $\eta^2 = 0,3$ ).

### **Изводи**

От казаното можем да направим следните изводи:

1. Към жаргонизмите и към двата типа вулгаризми има изградена отрицателна нагласа. Учещите са по-малко критични към употребата на този тип лексика във всички ситуации с изключение на общуване с колеги.
2. Учещите са по-критични към хората, отколкото към изказванията и текстовете.

3. Професионалната лексика е престижна сред учещите и това може да се използва за повишаване на стилистичното равнище на речта им.

### БИБЛИОГРАФИЯ

**Алексова 2013:** Алексова, Красимира. Езиковите нагласи и вариантността в устната реч (върху материали от национална представителна анкета), <http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/liliseriess/diss/2013/4>

**Гарет 2010:** Garrett, Peter. *Attitudes to Language. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 2010.

### STUDENTS' AND ADULTS' ATTITUDES TOWARDS JARGON, VULGAR LANGUAGE AND PROFESSIONAL LEXIS

Stefanka Fetvadhieva-Abazova (Sofia, Bulgaria)

This study examines attitudes towards slang, vulgar language, and professional lexis. Participants ( $N = 663$ ) evaluated the appropriateness of four texts in eight communicative situations as well as the speaker. Each text contained neutral lexis and expressions belonging to one of these lexical phenomena. Students disliked speakers who used slang and vulgar language more than adults did. The professional vocabulary has higher prestige among students and speakers were higher evaluated.